

קריאה בקלפים ושיטות אחרות: שלוש גישות של הסבר

ד"ר יואב בן-דב
www.bendov.info

06 אפריל 2004

אנשים רבים עוברים חוויות משמעותיות ומקבלים מסרים הנראים להם קולעים ומועילים כתוצאה מקריאה בקלפי טארוט. מסיפורי ההצלחה האלה מתבקשת השאלה: האם זה אכן עובד, ואם כן – כיצד? איך ייתכן שחפיסה של קלפים שעורבבו בצורה מקרית-כביכול מסוגלת לחזות את העתיד, או לתת תשובות ענייניות לשאלות אישיות? האם יש הסבר הגיוני לקריאה בקלפים, או אולי ההצלחות שאנשים חווים אינן אלא תוצאה של מקריות ואשלייה? במאמר זה נבחן כמה דרכים אפשריות להבין את תופעת הקריאה בקלפי טארוט ובשיטות דומות אחרות.

שיטות היעוץ המיסטיות

כשמדברים על קריאה בקלפים כדאי קודם כל להתבונן במה שקורה בפועל. במפגש אופייני של קריאה בקלפים יש שני אנשים שיושבים זה מול זה: השואל שבא להתייעץ בעניין כלשהו שקשור בחייו האישיים, והקורא שבקי בטכניקת הקריאה ועורך אותה למען השואל. הקורא מוציא חפיסת קלפי טארוט מתוך קופסה, טורף אותם (כלומר מערבב) ואז מעביר לשואל. השואל טורף גם הוא את הקלפים ומחזיר לקורא, ששולף מהחפיסה כמה מהקלפים העליונים ומניח אותם על שולחן כשפניהם גלויים. לאחר מכן הקורא מתבונן בקלפים שיצאו ומפרש את הסמלים שעליהם, כאשר הוא קושר אותם לחייו האישיים של השואל ולבעיות שהביאו אותו אל הקריאה.

מבחינת המבנה אפשר למצוא דמיון רב בין הקריאה בקלפים כפי שתיארנו כאן לבין שיטות אחרות, שנכנה אותן "שיטות יעוץ מיסטיות". אפשר למצוא דוגמאות רבות לשיטות כאלה שהיו מקובלות בתרבויות ובזמנים שונים. לדוגמה, שיטת האי צ'ינג ("ספר התמורות") הסינית, הנמצאת בשימוש כבר אלפי שנים, מבוססת על מיון באקראי של קיסמים או על הטלה של מטבעות. מתוצאות המיון או ההטלה מקבלים צירוף מסויים של קווים שיש לו פירוש סמלי בטקסט מסורתי. שיטת ניחוש המקובלת במערב אפריקה מבוססת על זריקה של קונכיות הנופלות כשפניהן מעלה או מטה. שיטת הגיאומנטיה (חיזוי באדמה), שהיתה מקובלת באירופה בתקופת הרנסנס, מבוססת על סימון באקראי של נקודות באמצעות מקל, ופירוש של צורות סמליות המתקבלות מקבוצות זוגיות או איזוגיות של נקודות. אפשר כמובן להוסיף עוד הרבה דוגמאות אחרות מסוג זה.

מעבר להבדלים בין העצמים שמשמשים לקריאה (כמו קלפים, מטבעות או קונכיות) ולשפת הסמלים שהיא ייחודית לכל שיטה אפשר להבחין במבנה משותף. בכל השיטות האלה, המפגש בין השואל לקורא מבוסס על צירוף מסויים של עצמים סמליים ועל תהליך של פרשנות עבורם, כאשר הצירוף מתקבל מתהליך שנראה אקראי. בדרך כלל אף נהוג להביא טריפת קלפים או הטלה של מטבע כדוגמאות מובהקות לתהליכים אקראיים, במובן זה שאין לנו דרך לשלוט בתוצאה שלהם. עם זאת הצירוף אינו סתם פרי המקרה, אלא הוא מתקבל כתוצאה מפעולות שיש להן קשר ישיר עם השואל ועם הבעייה שלו. לדוגמה, בקלפי טארוט נהוג לתת לשואל לטרוף בידייו את הקלפים. במקרים אחרים, ייתכן למשל שהקורא באי צ'ינג מטיל את המטבעות בעצמו, אולם הוא עושה זאת כאשר הוא מתרכז בבעייה של

השואל. במלים אחרות, הצירוף נקבע כך שהשואל יכול לחוש קשר רגשי כלפי הצירוף המסויים הזה, ועם זאת הוא לא היה יכול לקבוע את הצירוף באופן מכוון ומודע.

במונחים אלה של שילוב בין אקראיות וקשר ספציפי לשואל אפשר אולי להבין גם את האסטרולוגיה, למרות שבמבט ראשון היא נראית שונה לגמרי. לכאורה האסטרולוגיה עוסקת בכוכבי לכת והשפעתם על בני אדם. אולם למעשה, אם נתבונן רק במה שקורה בפועל, אנו רואים מבנה מאד דומה של מפגש. האסטרולוג והלקוח (כלומר הקורא והשואל) יושבים משני צידי השולחן, כאשר ביניהם מונחת "המפה האסטרולוגית" שהיא צירוף של סמלים המצויירים על דף נייר. האסטרולוג מפרש את צירוף הסמלים של המפה האסטרולוגית ומיישם אותו לתנאי חייו של השואל, באופן שבעיקרון אינו שונה מהתהליך הפרשני של קריאה בקלפי הטארוט. כעת, אם נבחן את הדברים מנקודת מבט מדעית (לפחות על פי המדע של היום), תנועת כוכבי הלכת ומהלך חיי האדם הן שתי סדרות אירועים שאין קשר סיבתי ביניהן, כלומר כל התאמה ביניהן היא אקראית. אולם המפה הזו מחושבת על פי רגע ומקום הלידה של השואל, כלומר הוא קשור אליה ברמה הרגשית.

נניח כעת לשאלה אם המדע של ימינו הוא סופי ומוחלט בעניין זה (נדון בה אחר כך). הנקודה החשובה היא שעל פי תמונת העולם המדעית של היום, גם האסטרולוגיה מבוססת על צירוף אקראי של סמלים שבכל זאת יש לו קשר עם השואל. במונחים אלה אפשר לתאר עוד שיטות ייעוץ שהמדע אינו מכיר בתקפותן כמו, למשל, קריאה בכף היד. קווי היד נתפסים כעצמים סמליים שעוברים פרשנות, כאשר הקשר הרגשי שלהם עם בעל היד הוא ברור, ועם זאת המדע אינו מכיר כיום שום מנגנון שמחבר בינם לבין מהלך חייו ואופיו. לפיכך גם כאן מדובר בשתי סדרות סיבתיות של אירועים (התהוות קווי היד ואירועי החיים), שההתאמה ביניהן היא אקראית מנקודת מבט מדעית.

שיקולים אלה מעלים את השאלה האם אנו מדברים על תופעות שונות, או שכל שיטות הייעוץ המיסטיות (קלפים, אי צ'ינג, אסטרולוגיה, קריאה בכף יד וכדומה) הן ביטויים שונים לאותה תופעה. אמנם, מערכת הסמלים והשפה שמשמשת בכל אחת מהשיטות יכולות להיות שונות לגמרי. לדוגמה, האסטרולוג אומר שהוא חוקר את השפעת כוכבי הלכת ברגע הלידה על מהלך חיי האדם, בעוד שהקורא בקלפים אומר שהוא מפענח התאמה בין ערבוב של פיסות קרטון לבין שאלה ספציפית שנשאלה באותו רגע. אולם אם אנו מתעלמים לרגע ממה שהאנשים אומרים ובמקום זאת מתבוננים במה שהם עושים בפועל, אפשר לראות שהמפגש בין קורא ושואל מתנהל על פי עקרונות דומים בכל השיטות. אפשר גם להבחין שקוראים רבים משתמשים בכמה שיטות במקביל או אף משלבים ביניהן, מה שמחזק את ההנחה שמדובר בביטויים שונים של אותה תופעה. כפי שנתאר בהמשך, שאלה זו היא אחת הנקודות המשמעותיות שמבדילות בין הגישות השונות לשיטות הייעוץ המיסטיות.

האם זה עובד

לפני שמנסים להסביר את פעולתן של השיטות השונות, השאלה המתבקשת היא אם הן בכלל עובדות. הבעייה היא שקצת קשה להגדיר במדויק מה המשמעות של "עובד" בתחום זה. במסגרת המדע המדויק, שיטת חיזוי עובדת כאשר אפשר לבחון אותה באופן אובייקטיבי (למשל בניסוי מבוקר) ולהוכיח התאמה ברורה בין החיזוי לאירוע שהתרחש. אולם שיטות הייעוץ המיסטיות פועלות בתחום האנושי שבו קשה להגדיר דברים באופן חד משמעי. לדוגמה, אפשר לערוך ניסוי שבו אנשים ישבו במעבדה ויפתחו קלפים כדי לחזות, למשל, על איזה צד תיפול קובייה שמכשיר אוטומטי משליך. כפי שמלמד הנסיון המצטבר של ניסויים בפראפסיכולוגיה, בדרך כלל בניסוי כזה אי אפשר לגלות יכולת חיזוי משמעותית. אולם עובדה זו אינה אומרת דבר על תקפותן של שיטות החיזוי המיסטיות בהקשר אנושי. יש הבדל עצום בין האירוע החד-פעמי והייחודי של שואל שבא להתייעץ בעניין אישי, עם כל ההשקעה

הרגשית המתלווה לכך, לבין התנאים הסטריליים והמנוכרים של ניסוי מעבדה. זו הסיבה שתוצאות ניסויים כאלה אינן גורמות לאנשים לשנות את עמדתם. מי שמאמין שהשיטות האלה חסרות ערך רואה בתוצאות השליליות של הניסויים הוכחה לטענותיו. אולם מי שמאמין בשיטות הייעוץ המיסטיות יכול לטעון שהניסויים אינם רלוונטיים, וגם הטיעון הזה נראה משכנע.

כדי להעריך את תקפותן של שיטות החיזוי המיסטיות צריך לבחון אותן בהקשר שבו הן מתבצעות בפועל. בדרך כלל השואל מגיע אל הקריאה עם בעייה שמציקה לו. בעקבות התהליך, שאת המבנה הכללי שלו תיארנו בסעיף הקודם, השואל יוצא עם תשובה שחלקה מבוסס על דברי הקורא, וחלקה האחר הוא אולי תוצאה של עריכה וזיכרון סלקטיבי. במקרים רבים השאלה מנוסחת במונחי עתיד, כלומר "מה יהיה", אולם למעשה היא מבטאת חרדות ומצוקות שקיימות כאן ועכשיו. לפיכך, שאלת החיזוי היא משנית: תיאור מנוכר של מאורעות צפויים, שהשואל אינו יכול לעשות דבר בעניינם, אינו מקדם אותו בשום צורה גם אם הוא מתממש בסופו של דבר. במקום זאת, השאלה החשובה היא אם התהליך כולו היה מועיל עבור השואל. למשל, אולי התהליך הבהיר לו איזה קשר חשוב בין אירועים שונים בחייו שלפני כן חמק מתודעתו. אולי הוא פתח לפניו דרך פעולה במצב שלפני כן היה נראה חסר מוצא. אולי הוא נתן לו כלים חדשים להבין מה עובר עליו, ובכך אפשר לו לחולל שינוי במצבו. אם אכן זה מה שקרה, הרי שהתהליך כולו היה מועיל וכדאי עבורו.

אפשר להשוות מצב זה למה שקורה בתחומים אחרים של טיפול וייעוץ, כמו השיטות השונות של טיפול פסיכולוגי. בכל שיטה כזו יש הגדרות שונות להצלחה של הטיפול, ולכן קשה מאד להעריך אותן באופן אובייקטיבי. מסיבה זו אנשים רבים מכריזים שכל עניין הפסיכולוגיה הוא הבל והמטופלים מבזבזים את זמנם וכספם, ואחרים דוגלים באופן בלעדי בשיטה מסויימת ופוסלים את כל האחרות. יחד עם זאת, מיליוני מטופלים מעידים שטיפול בשיטה זו או אחרת עזר להם רבות וחולל שינוי משמעותי בחייהם, כאשר סיפורי הצלחה כאלה קיימים כמעט כל שיטה.

כיצד אפשר להעריך את הטענות הסותרות האלה? פסיכולוגים רבים כיום סבורים שבכל מקרה מה שקובע הוא מבחן התוצאה, כאשר רק המטופל עצמו יכול להעריך אותה. בנקודה זו אולי כדאי לצטט את דבריו של הפסיכולוג הידוע אירוויין יאלום (Irvin D. Yalom, The Theory and Practice of Group Psychotherapy, Fourth Edition 1995, pp.171-172): "כאשר אני מציג [את עמדת] פני תלמידים, הם עונים בשאלות כמו: האם זה אומר שהסבר אסטרולוגי גם הוא תקף בפסיכותרפיה? שאלות כאלה גורמות לי אי נוחות, אולם אני חייב לענות בחיוב. אם הסבר אסטרולוגי או שאמאני או מאגי מחולל [במטופל] תחושה של שליטה ומוביל לשינוי פנימי ואישי, אזי הוא הסבר תקף".

מנקודת מבט כזו, נראה שהדרך היחידה לענות על השאלה "האם זה עובד" היא להתבונן בתגובתם של הלקוחות לאורך זמן. לדוגמה, אפשר לבדוק האם הם בוחרים לחזור ולהתנסות בשיטות הייעוץ המיסטיות השונות. במבחן זה הצלחתן של השיטות השונות (שכעת אנו בוחנים אותן יחדיו) נראית מרשימה ביותר, שלא לומר מדהימה. שיטות כאלה קיימות לפחות כמה אלפי שנים, ואפשר למצוא אותן בתרבויות עתיקות כמו בבל, סין ומצרים הקדומה, בחלקים שונים של העולם כמו הודו ואפריקה, בתרבויות המסורתיות של דרום אמריקה, באירופה של ימי הביניים ושל הרנסנס, ובארצות המערב המודרני של ימינו. למרות כל השינויים התרבותיים והחברתיים שהתחוללו בינתיים, ולמרות ההבדלים העצומים במנטליות ובתנאי החיים, אותן שיטות ממשיכות לתת מענה לצרכים ולמצוקות של בני האדם. במובן זה "הלקוח" הוא חלקים עצומים של האנושות כולה, והוא חוזר לאותן שיטות כבר כמה אלפי שנים, אם לא יותר.

המסקנה המתבקשת היא שחוקי המשחק של תהליך הייעוץ שתיארנו קודם הם אכן כלי רב עוצמה, המחולל תהליכים אנושיים משמעותיים ומדבר אל רבדים בסיסים בנפש מעבר להבדלים של

תרבות, שפה או תנאים חברתיים. במובן זה, ההצלחה של שיטות הייעוץ המיסטיות חורגת בהרבה מעבר לסיפורים האנקדוטליים על הצלחה או כישלון בהתנסות זו או אחרת אצל קורא מסויים. השאלה שעומדת לפנינו כעת היא כיצד אפשר להסביר את ההצלחה הזו. נציע כאן שלוש גישות אפשריות להסבר: הגישה המכנית, הגישה היסטרולוגית והגישה הדינמית.

הגישה המכנית

הגישה המכנית מסבירה את פעולתן של שיטות הייעוץ המיסטיות בקיומם המשוער של כוחות שיוצרים קשר ישיר בין העצמים הסמליים של תהליך הייעוץ לבין מאורעות החיים שהם אמורים לשקף. גישה כזו היא נפוצה ומוכרת ביותר ביחס לאסטרולוגיה. המודל שלה הוא כוח הכובד בתורת המכניקה של ניוטון, שבאמצעותו הירח, למשל, משפיע על מי האוקיינוסים על כדור הארץ וגורם לתופעת הגאות והשפל. הגישה המכנית מניחה שיש בעולם השפעות נוספות שעדיין אינן מוכרות למדע, ממש כפי שכוחות החשמל והמגנטיות עדיין לא היו מוכרים בתקופתו של ניוטון. השפעות אלה מתבטאות בכוחות או קרינות מיוחדים, שבאמצעותם כוכבי הלכת פועלים ישירות על האופי ומהלך החיים האנושי.

במסגרת הגישה המכנית אפשר לבנות הסברים גם עבור שיטות אחרות של ייעוץ מיסטי. לדוגמה, אפשר להניח שיש לאדם כוחות וכישורים על-טבעיים שבדרך כלל הוא אינו מודע לקיומם. המונח "על טבעי" הוא קצת בעייתי כי בעיקרון מדובר על כוחות שהם חלק מהטבע ורק לא התגלו עד כה למדע, אולם נשתמש בו כאן משום שזהו ביטוי מקובל. הכוונה היא לאותם כוחות וכישורים שתחום הפראפסיכולוגיה ניסה לחקור באופן מדעי: העברת מחשבות (טלפתיה), הזזת חפצים בכוח המחשבה (טלקינזיס), ראיית הנסתר (clairvoyance) וכדומה. אפשר להניח את קיומו של חלק לא מודע בתודעת השואל שמכיל מידע על מבני העומק של מצבו והתנהגותו, ושאוּלִי גם יכול לחזות באופן על טבעי את התרחשותם של מאורעות עתידיים. לאותו חלק בתודעה יש גם גישה לכומר ראיית הנסתר המאפשר לו לדעת מה מצוייר על קלפי טארוט למרות שפניהם מוסתרים, ואז הוא מכונן את טריפת הקלפים בידיים כך שתשקף את חיי השואל. אפשר גם להניח שבאמצעות היכולת העל טבעית של הזזת חפצים, השואל פועל באופן לא מודע ומכוון את נפילתם של מטבעות האי צ'ינג או את סידור הקלפים. הסברים דומים אפשר לנסח גם עבור שיטות נוספות, ומי שמאמין בקיומם של כוחות על טבעיים יכול בהחלט לקבל אותם.

כדי להשוות את הגישה המכנית לגישות אחרות שנתאר בהמשך, כדאי לבחון את היחס שלה לשלוש נקודות חשובות: תפקידו של המרכיב האקראי, מעמדו של הקורא בתהליך הקריאה והקשר בין השיטות השונות. בנקודה הראשונה, אפשר לומר שהגישה המכנית מבטלת למעשה את קיומו של המרכיב האקראי. על פי גישה זו, ההתאמה בין צירוף העצמים הסמליים לבין חיי השואל נראית לנו אקראית רק משום שעדיין איננו מכירים את הכוחות שאחראים לה. כאשר נכיר את הכוחות האלה במסגרת הידיעה המדעית, נוכל להבין כיצד הם קובעים באופן הכרחי ומדוייק את ההתאמה בין חיי השואל לצירוף העצמים הסמליים, ובתיאור התהליך שלנו לא יישאר עוד שום תפקיד למרכיב האקראי.

לדוגמה, בגישה המכנית אפשר לטעון שההתאמה בין מהלך הכוכבים לבין חיי האדם אינה אקראית, אלא משקפת את מנגנון הקרינות או הכוחות הלא ידועים של האסטרולוגיה. באופן דומה, סידור הקלפים או נפילת המטבעות אינם אקראיים, משום שהכוחות העל טבעיים של הקורא משפיעים עליהם וקובעים אותם בהתאם לחיי השואל. אפשר גם לשער שהכרת הכוחות הפועלים של האסטרולוגיה או של הקריאה בקלפים תוכל להסביר לנו מאפיינים נוספים של שיטות החיזוי המיסטיות, כמו למשל מדוע חשוב לבנות את המפה האסטרולוגית ברגע הלידה המדוייק של הלקוח, או איזה חשיבות יש לדרישה שהשואל ייגע בידי בקלפים ויטרוף אותם. הסבר כזה יבהיר את תפקיד הקשר בין השואל לבין העצמים הסמליים, שקודם תיארונו אותו כהיבט נלווה ומנוגד של המרכיב האקראי.

באשר לנקודה השנייה אפשר לומר שבמסגרת הגישה המכנית, האסטרולוג או הקורא בקלפים ממלא תפקיד פסיבי. ההתאמה בין העצמים הסמליים לבין חיי השואל קיימת גם בלעדיו, והתפקיד שלו הוא רק לפענח אותה. תפקיד זה מקביל לראיית תפקידו של המדען במדע המכני של המאות הקודמות. לדוגמה, במסגרת המכניקה של ניוטון מניחים שכוח הכובד הפועל על כוכבי הלכת היה מניע אותם באותו אופן, בלי תלות בשאלה אם יש או אין אסטרונום אנושי שמתבונן בהם. בנקודה זו כדאי להעיר שבפיזיקה של המאה העשרים, הצופה האנושי כבר אינו ממלא תפקיד פסיבי כמו במכניקה של ניוטון. בהמשך מאמר זה נתייחס לתורת הקוונטים שהפכה לבסיס הפיזיקה מאז תחילת המאה הקודמת. בתורת הקוונטים, ההתבוננות של הצופה האנושי מעצבת את טיבם של העצמים הפיזיקליים וקובעת, למשל, אם התיאור הנכון עבור אלקטרון הוא במונחים של חלקיק או של גל. לפיכך, התפקיד הפסיבי של הצופה אינו מקובל עוד אפילו בפיזיקה, ששימשה מקור השראה לגישה המכנית.

עם זאת, הקירבה בין הגישה המכנית לבין הפיזיקה של ניוטון עדיין נוכחת בדיונים רבים על מעמדן של שיטות הייעוץ המיסטיות. קירבה זו עומדת מאחורי שאיפתם של חלק מהאסטרולוגים לכך שבסופו של דבר גם האסטרולוגיה תשתלב במסגרת המדעית. בעבר היא אף שימשה גורם מפרה עבור המדע ואיפשרה, למשל, את קיומן של דמויות כמו קפלר וניוטון במאה השבע עשרה, ששילבו עיסוק ועניין באסטרולוגיה עם תרומות מכריעות להתפתחות הפיזיקה. עם זאת, כיום אותה קירבה עלולה לעורר אי הבנות. לדוגמה, מדענים רבים המביעים התנגדות לאסטרולוגיה ולשיטות הייעוץ האחרות מניחים כמובן מאליו את הגישה המכנית כבסיס להתקפותיהם. לפיכך, הם משתדלים להוכיח באמצעים מדעיים שהכוחות הפיזיקליים המשוערים, שאמורים לעמוד מאחורי שיטות כאלה, אינם אפשריים כלל.

הוכחות כאלה הן כמובן בעייתיות ביותר. אסטרולוגים ויועצים מיסטיים אחרים, שמאמינים בגישה המכנית, יכולים מצידם לטעון שכל הוכחה כזו מבוססת על מסגרת הידע המדעי הקיים, והתפתחויות עתידיות במדע יכולות להפוך מה שכיום נראה בלתי אפשרי לתיאוריה מקובלת. לדוגמה, עיוותי המרחב והזמן בתורת היחסות של איינשטיין הפכו לחלק מקובל בפיזיקה של המאה העשרים, למרות שעיוותים כאלה היו נחשבים בלתי אפשריים במסגרת המדע של המאות הקודמות. לפיכך, אי אפשר להסתמך על המדע הקיים כדי לקבוע מה אפשרי ומה לא במסגרת המדע העתידי. בכל מקרה הוויכוח נוגע כאמור רק לאלה שנוקטים בגישה המכנית לשיטות הייעוץ המיסטי, ונימוקים מדעיים מסוג זה אינם רלוונטיים עבור מי שמחזיק באחת משתי הגישות האחרות שנציג בהמשך.

הנקודה השלישית נוגעת כאמור לקשר בין שיטות הייעוץ המיסטיות השונות. כפי שראינו, המבנה והעקרונות המשותפים לשיטות אלה מאפשרים לתאר אותן כביטויים שונים של אותה תופעה. אולם הגישה המכנית אינה מתייחסת לאפשרות זו, ומשתמעת ממנה שלכל שיטה אמור להיות הסבר ייחודי משלה. לדוגמה, גם אם יש כוחות לא ידועים שבאמצעותם כוכבי הלכת משפיעים על חייהם של בני אדם, קשה לראות מה הקשר בינם לבין הכוחות הפועלים על קלפי הטארוט. לפיכך, בגישה המכנית האסטרולוגיה והקריאה בקלפים נראות כשתי תופעות נבדלות, למרות שבפועל המפגש בין הקורא (או האסטרולוג) לשואל (או הלקוח) נראה מאד דומה.

המדע החילוני המודרני שואף להסביר את תופעות הטבע כאוסף של תהליכים סיבתיים הפועלים בצורה מכנית, בדומה לגלגלי שיניים של מכונה שכל אחד מהם דוחף ומניע את זה שאחריו. במכונה כזו התנועה עוברת מגלגל אחד למשנהו, בלי תלות בשאלה מהי התכלית הסופית של פעולת המכונה ומהי משמעותה עבור בני האדם. באופן דומה, הכוחות שהמדע עוסק בהם אמורים לפעול בצורה שאינה תלויה בתכלית ובמשמעות אנושית. לדוגמה, הפיזיקאים מניחים כמובן מאליו שכדור הארץ היה נע בדיוק באותו מסלול סביב השמש אילו בני האדם שחיים עליו היו כולם צדיקים או כולם רשעים, ואפילו אם לא היו עליו חיים תבוניים כלל.

הגישה המכנית שסקרנו בסעיף הקודם מאמצת בעיקרון כללי משחק דומים, כאשר הכוחות החדשים שהיא שואפת לגלות אמורים גם הם ליצור השפעות סיבתיות הפועלות באופן הכרחי ובלי קשר למשמעות אנושית. אולם אפשר לחשוב על גישה אחרת, שתסביר את שיטות הייעוץ המיסטיות ואת התופעות העל טבעיות במונחים של משמעות ותכלית. בניגוד לגישה המכנית, הסבר כזה לא ישתלב בשפה המדעית הקיימת אלא יוסיף לה שפה חדשה, כך שהתמונה השלמה תכלול גם את ההסברים הסיבתיים של המדע הקיים וגם הסברים המנוסחים במונחי תבניות של משמעות.

תפיסה דומה אפשר למצוא אצל מדענים דתיים בימינו, המאמינים שבעולם פועלות זו לצד זו שתי מערכות מקבילות: מצד אחד המערכת הסיבתית והמכנית של התיאור המדעי, ומצד שני השגחה עליונה המכוונת את מהלך האירועים על פי התכלית האלוהית. מדענים כאלה אינם חייבים להאמין בנסים, כלומר במקרים שבהם התערבות ההשגחה העליונה מפירה במפורש את חוקי הסיבתיות של התיאור המדעי. במקום זאת הם יכולים להניח שההשגחה העליונה מכוונת מראש את התהליכים הפיזיקליים כך שהתוצאה שלהם תתאים לתכלית הרצויה לאל. בהשקפה כזו אפשר לשאול מדוע אירוע מסויים התרחש, ולענות על השאלה במונחי הסיבות המכניות של כוחות הפיזיקה. אולם אפשר גם לשאול לשם מה הוא התרחש, ולענות על כך במונחים של משמעות ותכלית אלוהית. שתי התשובות אינן סותרות זו את זו, אלא מייצגות שני היבטים משלימים של אותו אירוע.

רעיון כזה של שתי מערכות מקבילות אפשר ליישם גם עבור שיטות הייעוץ המיסטיות. לדוגמה, אפשר לראות את הערבוב הפיזי של קלפי הטארוט כתהליך סיבתי הפועל באופן מכני על פיסות קרטון מצויירות. אולם במקביל, אפשר להאמין שהתהליך הזה מכוון מראש כך שייצור תבנית של משמעות אצל הקורא, ושהתבנית הזו מבטאת תשובה לבעייה שמעסיקה את נפשו ברגע הערבוב. גישה כזו אפשר לכוונת בשם הגישה הסינכרונית, בעקבות רעיון שעלה לראשונה בשנות השלושים של המאה העשרים מתוך שיתוף פעולה של הפסיכואנליטיקאי הידוע קרל גוסטב יונג (Jung) והפיזיקאי חתן פרס נובל וולפגנג פאולי (Pauli).

יונג ופאולי ניסו להסביר את תופעות הפראפסיכולוגיה ואת הצלחתן של שיטות ייעוץ מיסטיות, כמו האסטרולוגיה או שיטת האי צ'ינג הסינית, באמצעות מושג שהם קראו לו סינכרוניות ("בו זמניות"). הסינכרוניות אמורה להיות עיקרון מארגן לא סיבתי, שמתבטא בתבניות של משמעות המשותפות לאירועים שונים שמתרחשים בעולם באותו רגע. לדוגמה, אם שני אנשים בשני מקומות שונים חושבים באותו רגע על אותו רעיון, אזי הדבר יכול להיראות כטלפתיה, כלומר העברת מחשבות. לכאורה, נעשתה פה פעולה מכנית שבה מוח אחד השפיע על מוח אחר באופן דומה למשדר ומקלט של גלי רדיו. אולם על פי רעיון הסינכרוניות, מה שקרה הוא שאותה מחשבה הופיעה בו זמנית בשני המוחות. במלים אחרות, אין כאן השפעה סיבתית של מוח אחד על מוח אחר, אלא תבנית משותפת המתבטאת בבת אחת אצל שניהם.

כאשר מיישמים את רעיון הסינכרוניות לאסטרולוגיה, משתמע ממנו שלמצב הכוכבים ברגע מסויים מצד אחד, ולאופיו ומהלך חייו של אדם שנולד באותו רגע מצד שני, יכולה להיות תבנית משותפת למרות שאין ביניהם קשר סיבתי ישיר. אם נתבונן במפת הכוכבים של רגע הלידה נוכל לזהות את התבנית הזו, וכך נוכל לקבל מידע על אופיו ואירועי חייו של האדם. באופן דומה, זריקת מטבעות האי צ'ינג או הערבוב של קלפי הטארוט מתרחשים ברגע מסויים שבו תודעת השואל מרוכזת בבעיה אישית מסויימת. מכיוון שמדובר באותו רגע, עקרון הסינכרוניות אומר שיש תבנית משותפת שמתגלה גם בבעיה וגם בצירוף הקלפים והמטבעות. התבוננות בצירוף הקלפים תאפשר לנו לפענח את התבנית המשותפת, וכך נוכל לקבל מידע על מבני העומק שפועלים בחייו של השואל ומתבטאים בבעיה האישית שהוא בחר להעלות ברגע זה.

כיצד אפשר להסביר את תופעת הסינכרוניות, המתייחסת למשמעות אנושית ומכוונת שרשראות אירועים באופן תכליתי? יונג קשר את תפיסת הסינכרוניות עם רעיון "הארכיטיפים" שהופיע בתיאוריה הפסיכואנליטית שלו, ושמדבר על מערכות מורכבות של סמלים הפועלות ברמת הלא-מודע הקולקטיבי של תרבויות שלמות. על פי יונג הארכיטיפים מסוגלים לפעול גם מחוץ לנפש, והם אחראים לסידור העצמים הסמליים באופן סינכרוני המשקף את חיי השואל. אולם אפשר לנסח את רעיון הסינכרוניות גם בלי להשתמש במונחים הפסיכואנליטיים של יונג. בניסוח כזה רעיון הסינכרוניות מבטא תפיסה של העולם לא במונחים של מכונה שחלקיה ניתנים לפירוק זה מזה, אלא כאורגניזם חי שכל חלקיו מקיימים יחדיו רשת סבוכה של קשרי גומלין. הארגון המשותף של האורגניזם השלם מכתוב תבניות הפועלות בו זמנית בכל החלקים, כמו שקורה למשל במצב של מתח או של רגיעה, המתבטאים בבת אחת ובמקביל בכל מערכות הגוף. באופן דומה אפשר לראות את הסינכרוניות כביטוי לכך שהיקום כולו פועל כמערכת אורגנית ותבונית, המכתיבה תבניות משותפות של משמעות לכל אחד מחלקיה הבודדים.

עם זאת, יש לשים לב שרעיון הסינכרוניות כשלעצמו רק קובע שתבניות כאלה קיימות, בלי להתחייב מהו בדיוק מקורן. ההנחה היא ששום דבר בעולם אינו קורה במקרה: כל אירוע משקף איזו שהיא תבנית של משמעות המשקפת את התזמון המשותף שלו עם ארועים אחרים. באופן זה אפשר להבין את היחס של הגישה הסינכרונית למרכיב האקראי בשיטות הייעוץ המיסטיות, שנוגע לנקודה הראשונה מבין שלוש נקודות השוואה שהזכרנו בסעיף הקודם. על פי גישה זו, בדרך כלל השפעות סיבתיות ותבניות סינכרוניות מתקיימות זו לצד זו כשני היבטים משלימים של כל מאורע. אולם כאשר אנו קוראים בקלפים או מטילים את המטבעות, הגורם האקראי מתבטא בכך שאנו מוותרים על שליטה באמצעות שרשרת סיבתית שתקבע את התוצאה. בתנאים אלה ההקשר הסיבתי הופך לחסר משמעות. הוא מפנה אפוא כביכול את השטח, ובכך מאפשר לתבניות הסינכרוניות להתגלות בצורה ברורה ומפורשת. במונחי הסינכרוניות אפשר גם להבין את חשיבות הקשר הסמלי בין סידור העצמים לבין פעולות השואל או מחשבותיו (למשל העובדה שהוא טורף בידי את הקלפים). בגלל שרעיון הסינכרוניות מתייחס למשמעות אנושית של קשרים וסמלים, הקשר הזה מהווה מעין עוגן שהתבניות המשותפות יכולות להתארגן סביבו.

הנקודה השנייה נוגעת לתפקיד הקורא האנושי. בגישה הסינכרונית, המחשבות וההתכוונות של הקורא מהוות חלק מהתבנית המשותפת של האירועים המתרחשים באותו רגע. לדוגמה, צירוף הקלפים שיצאו בפריסה משקף תבנית סינכרונית המתבטאת גם בקלפים וגם בתודעת הקורא, שמתרכז בדיוק באותו רגע בבעיה שמטרידה את השואל. למעשה, גם באסטרולוגיה יש שיטות שבהן תודעת הקורא ברגע הקריאה ממלאת תפקיד משמעותי, כמו שיטת האסטרולוגיה ההורארית, שבה עורכים מפה על פי הזמן והמקום שבהם ניסוח השאלה הופיע לראשונה בתודעת האסטרולוג. עם זאת, גם אם תפקידו של הקורא בגישה זו אינו לגמרי פסיבי, הוא עדיין מהווה רק מרכיב אחד לצד מרכיבים אחרים כמו סידור הקלפים, תנועת כוכבי הלכת וכדומה, שכולם שותפים לאותה תבנית. בנוסף, יש לזכור שבשיטה האסטרולוגית המקובלת רעיון הסינכרוניות מתבטא בקשר בין אופי האדם לבין מצב הכוכבים ברגע

הלידה. במקרה כזה תודעת האסטרולוג ברגע הייעוץ אינה מבטאת את התבנית הסינכרונית אלא רק מפענחת אותה, והיא חוזרת אפוא לתפקיד פסיבי כמו זה שהיה לה בגישה המכנית.

הנקודה השלישית נוגעת לקשר בין השיטות השונות. בניגוד לגישה המכנית, עקרון הסינכרוניות מתייחס לתבניות משותפות של משמעות שאינן תלויות במערכת הספציפית שבה משתמשים. אותן תבניות סינכרוניות שמשקפות את חיי השואל יכולות להתבטא גם בערבוב קלפים, גם בהטלת מטבעות, גם בתנועת כוכבי הלכת וגם במערכות אחרות של עצמים סמליים. לפיכך, הגישה הסינכרונית מאפשרת להתייחס לכל שיטות הייעוץ המיסטיות באותם מונחים, ולהסביר אותן באופן דומה.

הגישה הדינמית

גם הגישה המכנית וגם הגישה הסינכרונית מתבססות על הנחות שחורגות מדרך הראייה המדעית המקובלת כיום. בגישה המכנית, מדובר על כוחות על טבעיים שהמדע עדיין לא גילה, כלומר על שינוי בתוכן המדעי. בגישה הסינכרונית מדובר על תבניות של משמעות ותכלית, המכוונות אירועים בעולם מעבר לסיבתיות המכנית שהמדע מכיר, כלומר על הוספה של משהו שמעבר למדע. אולם אפשר להבין את שיטות הייעוץ המיסטיות גם בגישה שלישית, המתייחסת לייעוץ המיסטי רק במונחי מה שאנו רואים שמתרחש בפועל: מפגש בין שני בני אדם המתנהל על פי מבנה מסויים. גישה כזו יכולה להתקיים גם במסגרת תמונת העולם המדעית המקובלת, בלי שתצטרך לשנות אותה או להוסיף עליה מערכת הסברית מקבילה.

נחזור אפוא ונסכם את העובדות שאנו רואים בפועל. המפגש של שיטות הייעוץ המיסטיות מבוסס על מבנה משותף עם אוסף של עצמים סמליים, צירוף שלהם הנובע מפעולה אקראית (כלומר בלתי נשלטת) אולם קשורה בשואל, ותהליך פרשני שהקורא מוביל. הנסיון הרב תרבותי מלמד שהמבנה הזה מסוגל לחולל תהליך משמעותי עבור השואל. אפשר לקחת עובדות אלה כפשוטן, כלומר לקבל את הרעיון שאפשר לחולל שינוי אישי משמעותי באמצעות תהליך פרשני המתנהל בין שני אנשים, כאשר נקודת המוצא של התהליך היא צירוף אקראי אך קשור בשואל של עצמים סמליים. כעת הדגש הוא לא על כוחות או תבניות שאינם מוכרים כיום למדע, אלא רק על הדינמיקה של תהליך המתרחש בין הקורא והשואל. אפשר אפוא לקרוא לגישה זו בשם הגישה הדינמית.

מעצם הגדרתה הגישה הדינמית נותנת תשובות ברורות לשתיים מתוך שלוש נקודות ההשוואה שתיארנו. באשר לתפקיד הקורא, כפי שראינו הגישות האחרות ממעיטות בחשיבותו כאשר הן מתרכזות בעצמים הסמליים ובצירוף שלהם. לעומת זאת, בגישה הדינמית צירוף העצמים הסמליים הוא רק נקודת מוצא לדבר האמיתי, כלומר לדיאלוג הפרשני שהקורא מנהל מול השואל. לפיכך, בגישה הדינמית הקורא אינו ממלא עוד תפקיד פסיבי בלבד, או משתתף כחלק ממערכת סינכרונית המקיפה עוד גורמים רבים חוץ ממנו. במקום זאת, הקורא נמצא כעת במרכז תשומת הלב: הוא זה שמניע את התהליך הדינמי, ולכן מה שיתרחש במפגש תלוי בעיקר באישיות שלו ובקשר שלו עם השואל.

גם בשאלת הקשר בין שיטות שונות, הנקודה המשמעותית היא שבגישה הדינמית, צירוף העצמים הסמליים משמש רק כנקודת מוצא לדבר האמיתי שהוא התהליך הפרשני. מכיוון שהתהליך ולא צירוף העצמים הוא העיקר, הבחירה במערכת עצמים מסויימת (כלומר בשיטה כזו או אחרת) היא בעיקר עניין של נוחות ושל התאמה לרקע ולהעדפות של הקורא והשואל. לדוגמה, סביר להניח שלאנשים באפריקה יהיה קל יחסית להתחבר לתהליך במונחי שפת הקונכיות, בעוד שלסינים מסורתיים שפת הסמלים של האי צ'ינג תהיה ברורה ונגישה יותר. אולם ברמה העקרונית התהליך פועל באותו אופן בכל השיטות השונות, וזה מה שעומד מאחורי הדמיון המבני ביניהן.

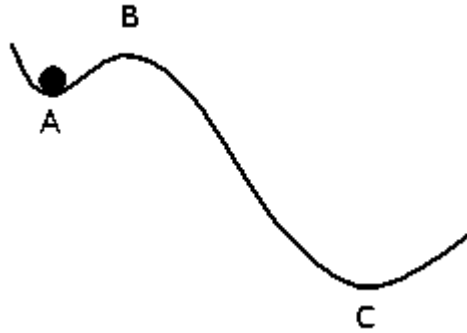
כדי להבין את הגישה הדינמית כדאי לתאר אותה בשפה הלקוחה מתחום מחקר מדעי חדש, שהתפתח בעשרים השנים האחרונות ונקרא תורת המערכות המורכבות. מערכת מורכבת היא אוסף של גורמים עם רשת של קשרי גומלין ביניהם, שגורמת למערכת להתנהג כיחידה שלמה עם דינמיקה משלה. בעזרת חקירה של מערכות מורכבות המופיעות בטבע (כמו למשל שביל נמלים או רשת העצבים במוח) ושל מודלים ממוחשבים, תורת המערכות המורכבות מראה שדינמיקה כזו יכולה ליצור "סדר מתהווה", כלומר תבניות ומידע שנוצרים באופן ספונטני מתוך רשת הקשרים שבין מרכיבי המערכת.

אפשר לתאר את המפגש של שיטת ייעוץ מיסטית כמו, למשל, קריאה בקלפים במונחי תורת המערכות המורכבות. בראייה כזו התהליך הפרשני שמאפשר לתת תשובה לשואל נובע מהמערכת השלמה, כלומר מהמפגש הייחודי והחד פעמי בין הקורא, השואל וצירוף הקלפים. למעשה, הקורא והשואל מקיימים ביניהם רשת סבוכה של קשרים הנובעים מהאינטראקציה הבלתי פוסקת ביניהם. גם אם השואל אינו מוציא מילה מפיו, הקורא קולט ממנו (במודע או שלא במודע) מידע רב המועבר דרך תנועות הגוף, שינוי תנוחת הישיבה, מבט העיניים, קצב הנשימה וכדומה. באופן דומה, גם השואל קולט את הקורא בדרכים עשירות בהרבה מאשר הרובד המילולי בלבד. המפגש בין הקורא והשואל יוצר אפוא מעין תודעה משותפת זמנית, שיכולה להתנהג כמערכת מורכבת. תהליך הקריאה נוצר מתוך המערכת הזו, כאשר התוצאה היא התהוות של סדר ותבניות המתבטאות במידע שנמסר לשואל.

בנקודה זו התיאור שלנו שונה ממה שהקורא עצמו חש. בחוויה האישית שלו הוא מתאר את מה שהוא רואה כביכול "בקלפים עצמם". אולם יש לזכור שהתפיסה החזותית של הקורא מושפעת מהאווירה הכללית שבה הוא נתון. לפיכך, מה שהוא בוחר לראות או לומר בכל רגע נתון יכול לשקף את מה שמתרחש באותו רגע מתחת לפני השטח של המפגש. במונחים פסיכולוגיים אפשר לומר שהקורא משליך תכנים לא מודעים על צירוף העצמים הסמליים, בדומה למה שקורה במבחן כתמי הדיו של רורשך או מבחני התפיסה הנושאית (TAT - Thematic apperception test). אולם בניגוד למבחנים כאלה, שבדקים אישיות של אדם בודד, כעת ההשלכה היא מתוך הרובד הלא מודע המשותף שנוצר במפגש בין הקורא לשואל. בנקודה זו כדאי לשים לב שברוב שיטות הייעוץ המיסטי משמעויות העצמים הסמליים, כמו למשל הפירוש של קלף מסויים בטארוט, מוגדרות בצורה פתוחה ורב משמעית כאשר הן כוללות היבטים שונים ואף מנוגדים. במילים אחרות, הסמלים החזותיים של קלף בטארוט צריכים להיות ברורים דיים כדי שיוכלו להניע תהליך של אסוציאציות ופרשנות, אך גם עמומים דיים כדי לתת לתהליך הזה חופש תנועה, ובכך לאפשר לו לשקף את התכנים הלא מודעים של המפגש.

אקראיות יצירתית

במונחי תורת המערכות המורכבות אנו יכולים כעת להתייחס לנקודת השוואה נוספת בין הגישות השונות: תפקידו של המרכיב האקראי. את ההתפתחות של מערכת מורכבת נהוג לפעמים לדמות לתנועה של כדור קטן, המתגלגל על משטח שמזכיר בצורתו נוף של גבעות ובקעות. המורכבות של המערכת מתבטאת כמובן לא בכדור עצמו אלא בתבנית הנוף שהיא בדרך כלל מסובכת למדי. הכדור מתגלגל בהשפעת כוח המשיכה ויורד בערוצים של המשטח, בדומה למי הגשמים שזורמים דרך ערוצי הנחלים אל הים. תבנית הנוף קובעת מהם הערוצים שהכדור יכול לנוע בהם, כאשר בדרך כלל יש יותר מערוץ אפשרי אחד. במקרים מסויימים יכול להיווצר מצב תקוע שבו הכדור יושב בשקע קטן כמו בתמונה הבאה:

מצב דומה מתואר על ידי הפיזיקאי חתן פרס נובל מארי גל-מאן בספרו "הקווארק והיגואר" שעוסק בתורת המערכות המורכבות. בעיקרון, הכדור האדום שנמצא בנקודה A שואף להגיע לנקודה הנמוכה יותר C, אולם הוא נשאר תקוע במקומו משום שאין לו אנרגיה מספיקת כדי להתרומם מעל המכשול B. כעת נניח שמישהו מטלטל את המשטח כך שהתנודות מקפיצות את הכדור באופן אקראי. אחת הקפיצות האלה יכולה להביא אותו מעבר לנקודה B, ואז הוא כבר ימשיך ויתגלגל מטה בהשפעת כוח הכובד, ובסופו של דבר יגיע לנקודה C.

בדוגמה זו אנו רואים שגורם אקראי יכול לטלטל מערכת ולהוציא אותה ממצב תקוע. בסופו של דבר המערכת תנוע לא במסלול אקראי, אלא בערוץ מוגדר שנקבע מלכתחילה על ידי המבנה שלה. אולם כדי לחולל את עצם התנועה, יש צורך בטלטול אקראי שיקפיץ אותה מעבר למכשול. באופן דומה, ההנחה בגישה הדינמית היא שהתודעה המשותפת הנוצרת במפגש בין השואל והקורא מכילה את המידע הדרוש כדי לתת לשואל פתרון לבעייה שלו. אולם המידע הזה תקוע ברמת הלא מודע, וכדי לשחרר אותו משם יש צורך בטלטול אקראי שייתן למערכת תנועה ראשונית.

כדאי לשים לב שבדוגמה זו יש רק ערוץ אחד המוליך לצד ימין, אולם אפשר גם לחשוב על כמה ערוצים שמובילים בכיוונים שונים. באופן דומה אפשר להניח שלבעייה של השואל יש יותר מפתרון נכון אחד, כפי שקורה בדרך כלל עם בעיות בתחום האנושי. תהליך הקריאה מאפשר למערכת לנוע לעבר אחד מהפתרונות האפשריים, אולם יש גם פתרונות אחרים. פירוש הדבר שתוצאת התהליך אינה נקבעת מראש על ידי צירוף העצמים: בנסיבות שונות במקצת, אותו צירוף קלפים יכול לשמש כנקודת מוצא לקריאות שונות לגמרי. כמו כן, אם השואל יגיע לקורא אחר עם אותה בעייה, בהחלט ייתכן שהוא יקבל פתרון שונה, שגם הוא יכול להיות נכון בשבילו.

במלים אחרות, המסלול שבו הקריאה תנוע אינו אקראי משום שהוא מהווה מראש ערוץ אפשרי עבור המערכת. אולם הוא גם אינו קבוע מראש, משום שהמערכת יכולה לבחור בערוץ אפשרי כזה או אחר. לפיכך, הגישה הדינמית רואה את תהליך הקריאה כאקט יצירתי שיש בו מקום לדמיון ולאינטואיציה, כאשר אישיות הקורא והקשר שלו עם השואל ממלאים תפקיד מרכזי. בשפת המערכות המורכבות אפשר לומר שבתהליך הקריאה שורר מצב שנקרא "כאוטי". במצב כזה גורמים קטנים (צירוף אחר של קלפים, מצב רוח אחר של קורא וכדומה) יכולים להסיט את התהליך ממסלול אחד למשנהו ולהביא את הקריאה לתוצאה שונה לגמרי. עם זאת, התוצאה תמיד תהיה ביטוי של אחד מהערוצים שמבנה המערכת מאפשר מראש, כלומר פוטנציאל שקיים בעצם המפגש בין השואל והקורא המסויימים האלה.

מהדוגמה של הכדור בסעיף הקודם אפשר להבין שעצם קיומו של המרכיב האקראי אינו מספיק. צריך גם איזה שהוא חיבור בין המרכיב הזה למערכת כדי שהטלטול יגרום לה לנוע. בדוגמת הכדור, החיבור הזה נוצר באמצעות כוח הכובד המצמיד את הכדור אל המשטח שאותו מטלטלים. באופן דומה, לא די בכך שנבחר קלפים באופן אקראי ונניח אותם מול עיני הקורא כדי להניע את תהליך הקריאה. מה שדרוש בנוסף הוא חיבור שיגרום לתודעה המשותפת של הקורא והשואל להיקשר לקלפים שיצאו בפריסה.

אפשר לחשוב על כמה גורמים שיוצרים יחדיו את החיבור הזה. ראשית, כפי שראינו יש חשיבות לקשר שנוצר בין השואל ופעולותיו לבין צירוף העצמים הסמליים, כמו לדוגמה העובדה שהוא טרף את הקלפים בידי, או שזוהי מפת הכוכבים המתאימה לרגע שבו נולד. הקשר הזה יוצר תחושה של מחויבות רגשית של השואל כלפי הצירוף המסויים שיצא בקריאה. עם זאת, ברור שהקשר בין השואל וצירוף העצמים אינו מספיק כשלעצמו. אדם יכול לטרוף, למשל, חפיסת קלפים בידי כדי לשחק בהם פוקר, בלי שהדבר יעורר אצלו שום תהליך אישי. כדי להניע את תהליך הקריאה, הקורא חייב להתבונן בקלפים כאשר הוא מייחס להם משמעות הנוגעת לשואל. במלים אחרות, עליו להתייחס לקלפים לא כאוסף אקראי של עצמים פיזיים, אלא כצירוף סימנים שיש בו מסר מכון ושאותו הוא אמור לפענח.

צורת ההסתכלות הזו נוגדת את הדרך שבה תיארונו קודם לכן את צירוף הקלפים כתוצאה של תהליך אקראי. כדי להבין את היחס בין שני התיאורים המנוגדים עלינו להתבונן במרחב הקריאה ובדרך שבה הוא מופרד מהמציאות היומיומית. במקרים רבים, תהליך הייעוץ המיסטי מתבצע בקטע של המרחב והזמן שמופרד באופן סמלי מהמרחב והזמן "הרגילים", בדומה למעגל או המרחב המקודש שמשמש לפעמים בטקסים מאגיים. לדוגמה, הייעוץ יכול להתבצע במרחב בעל משמעות מיוחדת כמו מקדש או מקום טעון במשמעות מיתולוגית, או לחילופין בחדר המיועד לצורך זה בביתו של היועץ המודרני. גם כאשר מסיבות טכניות עורכים ייעוץ מיסטי בחדר המשמש לצרכים יומיומיים, מקובל לנקות אותו ולשנות את אופיו, כמו למשל לפרוס מפה נקייה על השולחן, או להניח מסביב תמונות או חפצים בעלי משמעות דתית או רוחנית. באופן דומה, גם זמן הייעוץ מופרד לעתים קרובות מהזמן הרגיל והיומיומי על ידי פעולות טקסיות כמו ניקוי של הגוף ושל הפנים והידיים, החלפת בגדים, או הדלקת נר או קטורת.

לצורך הדיון שלנו אפשר להבין את ההפרדה הזו כגבול בין שני תחומים, שבכל אחד מהם אנו אמורים להבין ולפרש את תהליך הייעוץ המיסטי במונחים שונים. כאשר אנו נמצאים מחוץ למרחב הקריאה אנו רואים את שני המשתתפים עם העצמים הסמליים ביניהם, ומנסים לתאר את התהליך שהם עוברים בלי שנשתתף בו בעצמנו. תיאור זה מתאים לדרך הראייה המקובלת של המדע המערבי המודרני, שמתייחס לתופעות הטבע כאילו אנו מתבוננים בהן "מבחוץ". בהתייחסות כזו אנו רואים את הקשר בין צירוף העצמים הסמליים לחיי השואל כגורם אקראי המשותף לשיטות השונות, ואז דוגמת הכדור על המשטח יכולה להסביר מדוע יש צורך בגורם כזה.

כעת נתאר לעצמנו שאנו נכנסים לתוך מרחב הקריאה ומתארים את התהליך מנקודת מבטו של מישהו שמשתתף בתהליך. המעבר הזה מבחוץ פנימה מתבטא בשינוי של דרכי התיאור. כאשר אנו נמצאים בתוך מרחב הקריאה עלינו לקבל תמונת עולם שבה שום מאורע אינו קורה במקרה: כל דבר הוא סימן. בפרט, הקלפים שיצאו בקריאה, סידור המטבעות שהטלנו או המפה האסטרולוגית שמונחת לפנינו הם צירוף מכון של סימנים שאנו אמורים לפענח וליישם עבור השואל. כעת איננו שואלים מאיפה באים הסימנים האלה, או איזה משלוש הגישות שתיארנו אנו מקבלים כדי להסביר את מה שקורה. שאלות כאלה שייכות לתחום שמחוץ למרחב הקריאה, אולם כעת אנו נמצאים בתוך מרחב הקריאה ומה שמעניין אותנו הוא התוכן של התהליך והשפעתו על חיינו. במלים אחרות, מחוץ למרחב הקריאה אנו מתבוננים

בתהליך כצופים, ואז אפשר לראות את צירוף הסמלים כאקראי. אולם בתוך מרחב הקריאה אנו חווים את התהליך כמשתתפים, ואז עלינו להתייחס לצירוף הסמלים כמכוון.

אפשר לשאול מדוע בכלל צריך לעשות את המעבר הזה ולהחליף את סוג התיאור כאשר אנו נכנסים לתוך מרחב הקריאה. התשובה היא שאלה כללי המשחק שהביאו במשך אלפי שנים להצלחתן של שיטות הייעוץ המיסטיות, ואם אנו רוצים להפיק מהן תועלת עבור חיינו עלינו לקבל את כללי המשחק שלהן. מנקודת מבט שנמצאת שוב מחוץ למרחב הקריאה, אפשר לומר שההתייחסות לצירוף הסמלים כסימן מכוון ממלאת תפקיד מקביל לחיבור שבין תנודות המשטח לכדור. התייחסות זו היא שגורמת למשתתפים בתהליך הקריאה לעבור תהליך דינמי כתוצאה מצירוף הסימנים האקראי.

במלים אחרות, אם בתוך מרחב הקריאה נאמר לעצמנו שמדובר בצירוף אקראי ושרירותי של עצמים פיזיים כמו פיסות קרטון מצויירות, אזי אין סיכוי שנוכל לעבור תהליך משמעותי כתוצאה מהצירוף הזה. מצד שני, אם בחיי היומיום (כלומר מחוץ למרחב הקריאה) נפעל מתוך תחושה מתמדת שכל אירוע או התרחשות הם סימנים מכוונים שמיועדים במיוחד עבורנו אזי הדבר עלול לסכן את היציבות הנפשית שלנו, משום שזהו בדיוק המצב הרגשי של מי שלוקה בפרנויה. שיקולים דומים יכולים אולי להיות הסיבה לכך שבטקסים מאגיים (במיוחד כאלה שמעורבים בהם כוחות האופל), המעגל המפריד בין מרחב הטקס למציאות שסביבו נתפס כגורם של הגנה, המונע מהישויות המאגיות מלפלוש לתחומים לא רצויים ולהשתלט על תודעת המכשף. לפיכך, אפשר לומר שהגבול בין מרחב הקריאה למציאות היומיומית מיועד לאפשר לנו להפיק תועלת מהעוצמה של תהליך הייעוץ מצד אחד, ולהגן על יציבותנו הנפשית מצד שני.

שימוש בתיאורים משלימים

המעבר בין שני התיאורים השונים, זה שבתוך מרחב הקריאה וזה שמחוץ לו, מתנגש עם רעיון בסיסי ששלט בתמונת העולם המערבית מאז ימי הביניים. על פי רעיון זה, חייב להיות תיאור מוחלט אחד של המציאות המתייחס לדברים "כפי שהם באמת". אולם מתברר שגם בפיזיקה של המאה העשרים רעיון האמת המוחלטת האחת איבד את מעמדו. בתחילת המאה שעברה התקבלה כבסיס לתיאור הפיזיקלי של החומר תיאוריה חדשה בשם תורת הקוונטים. כפי שניסח זאת נילס בוהר (Bohr) שהיה מבכירי המגלים של התיאוריה, בתורת הקוונטים שאלות המתייחסות לטבעם של עצמים פיזיקליים "כפי שהם באמת" הן חסרות משמעות. במקום זאת תורת הקוונטים מתאימה להשקפה שבה תיאורים שונים של המציאות, שבעיקרון הם מוציאים זה את זה מכלל אפשרות, יכולים כולם להיות תקפים ונכונים. בלשוננו של בוהר, תיאורים כאלה הם "משלימים" משום שכל אחד מהם מתאר היטב את המציאות מנקודת מבט אחרת. השאלה איזה מהם הוא התיאור הנכון בכל רגע תלויה בצופה האנושי, שמחליט איזה סוג של ניסוי הוא מעוניין לבצע. לדוגמה, במערך נסיוני מסויים תורת הקוונטים מתארת את האלקטרון כחלקיק, ובמערך נסיוני אחר היא מתארת אותו כגל. אי אפשר לשאול מהו האלקטרון "באמת" - חלקיק או גל - אולם יש תשובה מוגדרת לשאלה מהו התיאור המתאים לכל מצב נסיוני נתון.

המעבר בין שתי דרכי התיאור ביחס לשיטות הייעוץ המיסטיות מבטא גם הוא דרך ראייה של השלמתיות, כאשר גם כאן אנו יכולים לבחור אם אנו מעוניינים להתבונן בתהליך כצופים (כלומר מחוץ למרחב הקריאה) או כמשתתפים (כלומר בתוכו). בתיאור החיצוני צירוף העצמים שיצא בקריאה הוא אקראי. בתיאור הפנימי אין שום גורם אקראי, וכל פרט בצירוף העצמים הוא סימן בעל משמעות. השאלה אם "באמת" הצירוף הוא אקראי או מכוון היא חסרת משמעות עבורנו, משום שאי אפשר לענות עליה באופן סופי ומוחלט. מה שנראה אקראי מנקודת המבט המדעית של ימינו יכול תמיד להתגלות מאוחר יותר כמכוון על ידי כוחות לא ידועים, או אולי על ידי ההשגחה עליונה של התפיסה הדתית. מצד שני, כל חוקיות שאנו יכולים למצוא יכולה בעיקרון להיות גם היא פרי של מקריות (גם אם בסיכוי נמוך ביותר). שתי

האפשרויות נשארות אפוא תמיד פתוחות, והן תלויות בהקשפת העולם שלנו, כלומר בסוג התיאור שאנו מעדיפים לקבל עבור המציאות.

על פי התפיסה ההשלמתית, במקום לשאול אם צירוף העצמים הסמליים הוא "באמת" אקראי או מכון, השאלה הרלוונטית היא האם לצורך מסויים כדאי לאמץ תיאור במונחים אקראיים, או תיאור במונחים של סימנים מכוונים. במלים אחרות, יש כאן כביכול שתי מערכות של חוקי משחק. הנסיון מלמד שכדי להפיק תועלת ממשחקים השייכים לתחום שמחוץ למרחב הקריאה, כמו למשל כללי המשחק של המחקר המדעי או של "מציאות הקונסנזוס" המקובלת בחברה המודרנית, כדאי להתייחס לצירוף העצמים כאקראי. לעומת זאת, כדי להפיק תועלת ממשחק הייעוץ המיסטי שמתרחש בתוך מרחב הקריאה, כדאי לקבל את צירוף העצמים כסימן מכון. אף אחד מהמשחקים האלה אינו אמיתי באופן מוחלט, אבל כל אחד מהם יכול להועיל לנו בהקשר אחר ובנסיבות שונות. בנקודה זו מעניין להזכיר את דבריו של בוהר עצמו, שגם הוא חשב שרעיון ההשלמתיות אינו צריך להיות מוגבל רק לפיזיקה. כפי שהוא ניסח זאת, תורת הקוונטים רק מזכירה לנו שוב את האמת הישנה, שעל פיה בדרמה הגדולה של הקיום אנו ממלאים תפקיד כפול, גם של משתתפים וגם של צופים.

המופלא והעל טבעי

בניגוד לשתי הגישות הקודמות שהצגנו, הגישה הדינמית איננה מתבססת על שום הנחות המנוגדות לתמונת העולם המדעית. אפשר בעיקרון להאמין שתיאור המציאות שמחוץ למרחב הקריאה הוא אמיתי בעוד שהתיאור בתוך מרחב הקריאה אינו אלא משחק של אשלייה (גם אם מועילה), בדיוק כפי שאפשר להאמין להיפך. כפי שראינו בסעיף הקודם, גם תפיסה השלמתית שאינה בוחרת אף אחת מהאפשרויות אלא מתייחסת לשני התיאורים כמשחקים מועילים המתקיימים זה לצד זה יכולה למצוא ביסוס במדע של ימינו. לפיכך, אנשים שרואים עצמם מחוייבים לתמונת העולם המדעית (באופן אישי או מקצועי) יכולים להתבסס על הגישה הדינמית כדי לשלב טכניקות של שיטות ייעוץ מיסטיות בחייהם או בעבודתם. לדוגמה, פסיכולוגים ומטפלים רבים נרתעים משילוב מפורש של שפה מיסטית או רוחנית בעבודתם בגלל הניגוד בינה לשפת המדע. אולם כאשר הם מסתמכים על הגישה הדינמית, הם יכולים בכל זאת לנצל את העוצמה החווייתית של קלפי הטארוט או שיטות ייעוץ מיסטיות אחרות, ולהשתמש בהם ככלי רב עוצמה לחשיפת תכנים לא מודעים של המטופל. אפשרות כזו מתיישבת היטב עם דבריו של יאלום שציטטנו בסעיף קודם.

עם זאת, אנשים שתמונת העולם שלהם אינה מוגבלת למסגרת המדעית, ויש בה מקום גם לביטויים של המופלא והעל טבעי, יכולים לחוש כאן אי נוחות מסויימת. האם באמת "הכל בראש שלנו", ותהליך הקריאה אינו אלא דינמיקה פרשנית המתפתחת מתוך צירוף סמלים אקראי? מה באשר לאותם סיפורים מדהימים, שכמעט כל אחת ואחד מכירים מנסיונם או מעדויות של אנשים קרובים, על צירופי מקרים בעלי משמעות אולם מאד לא סבירים מבחינה סטטיסטית, או אינטואיציות לא מוסברות שבהן נחשף מידע נסתר באופן שלכאורה חורג מכל אפשרות של הסבר הגיוני? האם כל אלה אינם אלא משחק של אשליה, שבו אנו מוצאים תבניות דמיוניות באירועים מקריים וחסרי משמעות?

אלה שמחזיקים רק בתמונת העולם המדעית המקובלת יענו בדרך כלל על שאלות כאלה בחיוב. לדעת אנשים כאלה, קיומו של המופלא והעל טבעי הוא אכן אשלייה. כפי שראינו, גם אנשים כאלה יכולים לקבל את הגישה הדינמית כדי להסביר את הצלחתן המתמשכת של שיטות הייעוץ המיסטיות. אולם חשוב להבין שהגישה הדינמית פתוחה לשני הכיוונים. היא אינה מחייבת להאמין בכוחות על טבעיים או בקשרים סינכרוניים, אולם היא גם אינה שוללת אותם. במלים אחרות, הגישה הדינמית אינה עומדת בסתירה

להשקפת עולם המקבלת את האפשרות של אירועים או צירופי מקרים שאין להם הסבר מספק במסגרת המדע של ימינו, וש אפשר לראות בהם ביטוי של המופלא והעל טבעי בתוך המציאות המוחשית.

אנשים שמאמינים בקיומם של מאורעות על טבעיים יכולים אפוא לאמץ שילוב כלשהו של הגישות שהצגנו כאן, במקום שייאלצו לבחור רק אחת מהן ולדחות את האחרות. לדוגמה, הם יכולים לקבל באופן עקרוני את הגישה הדינמית, ועם זאת להאמין שבתוך מרחב הקריאה יכולים להופיע כוחות נסתרים או תבניות סינכרוניות. הופעה כזו של המופלא בתוך מרחב הקריאה יכולה להתבטא בשני אופנים. ראשית, צירוף העצמים הסמליים עצמו, כמו למשל סידור הקלפים בפריסה, יכול לשקף את מצב השואל באופן קולע במיוחד שקשה להסבירו כמקרים בלבד. שנית, התהליך הדינמי של הקריאה והפירוש יכול לבטא אינטואיציות והשראה שמקורן ברמות תודעה של ידע נסתר המופיע בתודעת הקורא. במלים אחרות, המופלא והעל טבעי יכולים להתבטא או בעצמים הפיזיים שמשמשים בקריאה, או בתודעת הקורא שמתבונן בהם. אפשר כמובן להאמין גם בשילוב של שני האופנים יחדיו, כאשר המופלא והעל טבעי מתבטאים גם בצירוף העצמים וגם באינטואיציות שמכוונות את תהליך הפירוש והקריאה.

על פי השקפה זו, המשלבת את הגישה הדינמית בגישות האחרות, נוכחות של המופלא במרחב הקריאה אינה חייבת להתרחש באופן קבוע בכל מפגש. אפשר להאמין שלפעמים התהליך הוא דינמי לחלוטין, ועדיין יש לו ערך ומשמעות עבור השואל. אולם יהיו מקרים שבהם נקבל צירוף עצמים שקולע למצב השואל בדיוק שקשה להסבירו כמקרים בלבד, או תהליכי קריאה שבהם הקורא יבטא אינטואיציה מדהימה שנראית כאילו היא משקפת ידע נסתר. דבר כזה לא יתרחש באופן קבוע בכל פעם שאנו פורסים את הקלפים. אולם במפגשים שבהם נוכל לחוש בנוכחות כזו של המופלא, אנו יכולים לצפות לקריאות מבריקות, יצירתיות ומועילות במיוחד.

סיכום

במאמר זה הצגנו שלוש גישות שונות שבאמצעותן אפשר להסביר את הצלחתן המתמשכת והרב-תרבותית של שיטות הייעוץ המיסטיות: הגישה המכנית המניחה כוחות נסתרים שפועלים על העצמים הסמליים, הגישה הסינכרונית שמניחה תבניות תכליתיות של משמעות שפועלות בעולם, והגישה הדינמית שמתרכזת בתהליך הפרשני שהקורא והשואל עוברים יחדיו. כפי שראינו, הבחירה בין שלוש הגישות, או שילוב שלהן כפי שהצגנו בסעיף האחרון, תלויה בהשקפת עולם וביחס שלה לתופעות המופלא והעל טבעי.

עם זאת, יש לגישה הדינמית כמה יתרונות על הגישות האחרות כבסיס אפשרי לחקירה מעמיקה יותר של תופעת הייעוץ המיסטי. ראשית, מכיוון שהיא אינה מכילה הנחות על טבע המציאות שמנוגדות לתמונת העולם המדעית, אפשר לנהל במונחיה דיון מתוך בסיס רחב של הסכמה, הכולל גם את אלה שמאמינים בתופעות על טבעיות וגם את אלה שאינם מאמינים בהן. שנית, הגישה הדינמית מתייחסת במפורש למאפיינים מרכזיים של שיטות הייעוץ המיסטי כמו המבנה המשותף, הגורם האקראי וההפרדה של מרחב הקריאה, ומציעה כלים להסבר אפשרי של תפקידם. כלים כאלה יכולים כאמור להתבסס על שפת המדעים החדשים (תורת הקוונטים, כאוס והמערכות המורכבות) ועל מושג הלא מודע של הפסיכואנליזה.

ברור שמדובר כאן בהצעה ראשונית. אולם דומה שבמונחיה אפשר להתחיל לקיים דיון כללי בתופעה המורכבת והמסתורית של שיטות הייעוץ המיסטי, ולחשוב על דרכים לנצל את הפוטנציאל האנושי שלה במסגרות אחרות, בלי ליפול מייד למלכודת הוויכוח בין מאמינים ושוללים. למעשה, במסגרת הגישה הדינמית נראה שרוב הוויכוחים האלה מבוססים על אי הבנה של ההפרדה בין שני התיאורים המשלימים, זה שבתוך מרחב הקריאה וזה שמחוץ לו. לדוגמה, כאשר אסטרולוג מתאר את חוויתו בקשר לאסטרולוגיה, הוא מתאר כיצד הוא מפענח את מפת הכוכבים ואת הקשר בינם לבין חיי האדם מתוך

הנחה שקשר כזה אכן קיים במציאות. עבור המדען השולל את האסטרולוגיה, משתמעת מהדברים אמונה בגירסה כלשהי של הגישה המכנית שאינה מתיישבת עם ההשקפה המדעית המקובלת כיום. מכיוון שהוא מזדהה עם השקפה זו, המדען עשוי לראות עצמו מחוייב לתקוף את האסטרולוגיה ולהגן על המדע מפניה. אולם אם נתבונן בדברים מנקודת המבט של הגישה הדינמית, אפשר להבין שדברי האסטרולוג משקפים תיאור שמתאים לחוויה שלו בזמן הייעוץ, כלומר בתוך מרחב הקריאה. לעומת זאת, ההשוואה לתמונת העולם המדעית שייכת לתחום שמחוץ למרחב הקריאה, והתיאור שתקף בתחום זה מתייחס למעשי האסטרולוג במונחים שונים מהאופן שבו הוא עצמו חווה אותם.

לסיום, כדאי להתייחס בקצרה להרחבה אפשרית של שלוש הגישות כדי להבין גם את התופעות של כישוף ומאגיה. כפי שהזכרנו, יש דמיון בין ההפרדה של מרחב הקריאה לבין המעגל המאגי שמפריד בין תחום הטקס למציאות היומיומית. למעשה, גם הטקס המאגי מבוסס על מערכת של עצמים סמליים שאמורה לשקף את המציאות שמחוץ למעגל, כמו למשל קמע שאמור לפעול באופן מיטיב על חיי השואל, או בובה שתוקעים בה סיכות כדי לגרום מחלה לאדם שעומד בדרכו. ההבדל בין ייעוץ מיסטי למאגיה הוא שכעת לא מדובר על מרכיב אקראי. בטקס המאגי העצמים הסמליים עוברים מניפולציה מכוונת, המיועדת ליצור השפעה ספציפית בהתאם לרצונו של המכשף.

אפשר גם כאן לקבל את האפקטיביות של שיטות כאלה ולהסביר אותה באחת מבין שלוש הגישות או בשילוב של שתיהן. בגישה המכנית, ההסבר ידבר על כוחות כישוף שפועלים בדומה לכוחות הפיזיקליים המוכרים למדע בימינו. בגישה הסינכרונית, אפשר לראות את קיומו של אירוע הטקס כביטוי לתבנית תכליתית, שפועלת גם במציאות החיים באופן שתואם את רצון המכשף. בגישה הדינמית ההסבר יהיה במונחי התהליך המשפיע על תודעת המכשף עצמו, ויוצר בה תבניות מחשבה המסייעות להשגת מטרותיו. כמו בהסבר שיטות הייעוץ המיסטיות, אפשר גם כאן להניח שילוב כזה או אחר בין הגישות. לדוגמה, אפשר להאמין שיש בעולם תופעות על טבעיות שניתן לחולל בכוח הרצון. אולם כדי לעשות זאת צריך להפעיל כישורים נסתרים בתודעת המכשף, ולשם כך נחוץ התהליך הדינמי של הטקס המאגי.